

МИЛАН ШИПКА

ТОПОНИМИЈСКА И АНТРОПОНИМИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Ономастичка истраживања уопће, а у оквиру њих и посебна топонимијска и антропонимијска истраживања, у Босни и Херцеговини немају дугу традицију. Тек прије петнаест година, тј. 1962, донесен је први план Ономастичког одбора АНУБиХ (тада Научног друштва Босне и Херцеговине), а у јуну те исте године почела су и прва теренска испитивања.

Почевши рад са знатним закашњењем (Савјет академија наука и умјетности СФРЈ, наиме, донио је још 1956. године одлуку о оснивању републичких ономастичких одбора, који би дјеловали поред Међуакадемијског одбора за ономастику), Ономастички одбор за Босну и Херцеговину суочио се одмах на почетку с бројним тешкоћама: уз недостатак искустава у организовању рада на прикупљању и проучавању ономастичке грађе, јавили су се и финансијски, а посебно кадровски проблеми. Стога је и први, веома добро замишљен план рада Одбора, који је предвиђао развијање активности у три правца: 1. теренско прикупљање ономастичке грађе; 2. исписивање топонима са катастарских карата и 3. исписивање грађе из архивских докумената, у првој фази реализације (1962 — 1969) само дјелимично остварен.

»Од свих планираних активности — истиче Д. Вујичић у чланку о раду Ономастичког одбора за БиХ¹ — једино је организовано теренско прикупљање антропонима и микротопонима, које је организовао проф. Вуковић.«

У том периоду — како извјештава Вујичић у поменутом чланку — »одабрани су на босанско-херцеговачком терену пунктови у циљу биљежења цјелокупне топономастичке грађе на географски заокруженим цјелинама. Тако је забиљежена ономастичка грађа са подручја:

— области *Зубаца* (Требиње), која обухвата преко 50 села и заселака,

— области *Шпионице* (Сребреник, Тузла), која чини 11 села и заселака,

¹ Onomastica jugoslavica, 1, Ljubljana, 1969, str. 240—243.

- области *Маховљана* (Бања Лука), коју чини 8 села и заселака,
- области *Бурмаза* (Столац), која обухвата преко 11 села и заселака,
- области *Поплат* (Столац), која обухвата 12 села и заселака,
- области *Љубомирске котлине* (Требиње), коју сачињава 8 села и заселака,
- области *Ортијеша* (Мостар), која обухвата 4 села,
- области *Јасеника* (Гацко), коју чини 5 села и заселака,
- области *Груда* (зап. Херцеговина), која обухвата 6 села,
- са *високог подручја* (крај Сарајева), које обухвата такође више села и заселака.²

И другу фазу рада у овом подручју лингвистичких истраживања у Босни и Херцеговини (1969 — 1977) пратиле су исте тешкоће и проблеми. Но, и поред тога, у организацији Комисије АНУБиХ за лингвистичка испитивања, настављена су теренска истраживања, а започето је и исписивање грађе из разних извора, па су досада обављени, или су у току, следећи послови:

1. забиљежена комплетна микротопонимијска грађа на цијелом подручју посушке општине,
2. забиљежена комплетна хидронимија у лијевом сливу Дрине, а приводи се крају и комплексна обрада те грађе,
3. забиљежена комплетна хидронимија у сливу Босне од изворишта до Зенице,
4. екцерпирана комплетна ономастичка грађа из Српског етнографског зборника — *Насеља и порекло становништва* (што се односи на Босну и Херцеговину),
5. ради се на екцерпцији грађе и биљежењу на терену назива на *-итно* и *-не/-ни* (на херцеговачком подручју),
6. у току је израда магистарског рада у коме ће бити презентирана и обрађена ономастичка грађа са подручја Подвележја (на основу екцерпције и биљежења на терену).

Како се на основу ових података може видјети, у Комисији АНУБиХ за лингвистичка испитивања посвећује се потребна пажња ономастичким, и посебно топонимијским и антропонијским, истраживањима. Значајније резултате од наведених и обимнија истраживања у овој области не могу се ни очекивати, јер у Комисији раде само три сарадника, а програмске обавезе Комисије, односно Академије, обухватају, осим ономастичких истраживања, и рад на дијалектолошким атласима (опћеславенском и српскохрватском), рад на прикупљању и проучавању народних терминологија (географски апелативи, сточарско-ратарска терминологија, пчеларска терминологија итд.), сарадњу с југо-

² Наведено дјело, стр. 241.

славенским лингвистичким институцијама у изради Рјечника црквенословенског литерарног језика, вођење Архива живе ријечи и сарадњу с Одјељењем за језик Института за језик и књижевност у Сарајеву у реализацији макропројекта Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс — синхронијска дескрипција и однос према савременом стандардном језику.

Неповољне кадровске и друге прилике које су отежавале ономастичка истраживања у Босни и Херцеговини побољшавају се донекле тек прије четири године (1973). Те године, наиме, одмах након свога оснивања, у ономастичка истраживања у Босни и Херцеговини укључује се још једна истраживачка институција — Институт за језик и књижевност у Сарајеву, заправо његово Одјељење за језик. Један од првих пројеката који су засовани у Институту, и то на самом почетку његова рада, био је пројекат *Муслиманска лична имена оријенталног поријекла у БиХ*. О раду на томе пројекту извјестио је учеснике I југославенске ономастичке конференције у Тивту (1975) својим саопћењем главни истраживач и руководилац пројекта др Исмет Смаиловић. Годину дана касније (1976) пројекат је завршен, а резултати истраживања презентирани су у обимној студији о муслиманским именима оријенталног поријекла с рјечником (именаром) који садржи преко три хиљаде имена. Цјелокупан овај материјал објављен је 1977. године као прва књига у едицији Монографије Одјељења за језик Института за језик и књижевност у Сарајеву.

Треба напоменути да су оријентална имена у рјечнику који је израдио проф. Смаиловић свестрано обрађена: означени су акценти и квантитете, дате су релевантне падежне форме (генитив, вокатив), затим етимолошка објашњења, а уз многе одреднице и додатни коментари. На тај начин попуњена је једна велика празнина у нашим ономастичким истраживањима, а наша ономастичка литература обogaћена је једним новим дјелом. Мислимо да ће ово — без сумње, потребно и дуго очекивано дјело бити од двоструке користи:

1. као комплемент другим дјелима ове врсте на српскохрватском језичком подручју (мислимо ту, прије свега, на *Речник личних имена код Срба* мр Милице Грковић, изд. »Вук Караџић« Београд, 1977, и обимну антропонимијску грађу коју је прикупио и обрадио др Мате Шимундић) — на основу којих ће се, уз Смаиловићеву књигу, моћи остварити комплетнији увид у антропонимијско благо народа српскохрватскога говорног подручја, и

2. као подстрек и основа за даље прикупљање и истраживање муслиманских личних имена оријенталног поријекла у српскохрватском језику, и то:

а) на другим подручјима изван Босне и Херцеговине (прије свега, у Црној Гори и Србији) и

б) на ширим основама (потребна су нам допунска испитивања на основу ексцерпције текстуалних извора, затим проучавање савремених кретања у тој области итд.).

Поред даљих истраживања муслиманских личних имена оријенталног поријекла, у Институту за језик и књижевност у Сарајеву предвиђа се и израда Рјечника личних имена и презимена у БиХ — на основу предстојећег пописа становника. Ради добијања што вјеродостојнијих података идејним пројектом ових истраживања предвиђа се сарадња са Статистичким заводом Босне и Херцеговине, као и специјална обука пописивача. Рад на овом пројекту налази се у фази елаборације, па ће се о његову заснивању одређеније моћи говорити на наредној, III југославенској ономастичкој конференцији.

Иако се топонимска истраживања на подручју Босне и Херцеговине обављају углавном у организацији Комисије АНУ БиХ за лингвистичка испитивања — о чему је већ било ријечи, — Институт за језик и књижевност у Сарајеву у својој дјелатности, која је, прије свега, усмјерена на проучавање савременог стандардног језика у БиХ у ширим српскохрватским оквирима, није ипак заобишао ову област лингвистичких активности. У оквиру припрема за реализацију шире замишљеног пројекта *Имена насељених мјеста, етници и ктетици на подручју Босне и Херцеговине*, који се такође налази у фази идејне елаборације, већ више од двије године врше се пробна испитивања на терену, и то у двије различите средине: у Босанској крајини и Херцеговини.

Први резултати ових испитивања објављени су у II књизи Радова Одјељења за језик Института за језик и књижевност у Сарајеву. То је рад Стеве Далмације *Етници и ктетици на подручју Козаре и Поткозарја*³. Прикупљена грађа овдје је систематизирана и коментирана, али јој недостаје ознака акцента и квантитета. Тај пропуст надокнађује се даљим истраживањима.

О истраживањима у Херцеговини говори се у реферату Зулфикара Ресуловића.⁴ Ту су дате опширније напомене о начину испитивања на терену и изнесени занимљивији подаци и запажања, на основу којих се може стећи увид у обим и карактер пробних истраживања у оквиру припрема за реализацију поменутог нашег пројекта.

Уз грађу и податке изнесене у радовима Стеве Далмације и Зулфикара Ресуловића потребно је у овој прилици дати и опће информације о циљевима и обиму даљих истраживања у оквиру замишљеног пројекта *Имена насељених мјеста, етници и ктетици на подручју Босне и Херцеговине*, који би требало да се реализира у организацији Института за језик и књижевност у Сарајеву.

О значају истраживања ове материје уопће, мислим да није потребно посебно говорити. Познато је, наиме, да је то у нашој ономастици још увијек недовољно испитано подручје, по-

³ В. поменуте Радове, Сарајево, 1975, стр. 113—140.

⁴ Припремљен као саопћење за II југославенску ономастичку конференцију у Скопљу.

себно у Босни и Херцеговини. Таква испитивања, међутим, била би од велике користи, а добивени резултати могли би се примјенити у многим областима друштвеног живота: у судству, администрацији, средствима јавног информисања, па и у Југослаvensкој народној армији и опћенародној одбрани. Отуда и потреба да се топонимијска грађа на босанскохерцеговачком терену, па и на цијелом српскохрватском језичком подручју и у Југославији, проучи и у облику рјечника с уводним студијама презентира нашој стручној и културној јавности.

Према првим пројекцијама, испитивања назива мјеста, етника и ктетика у Босни и Херцеговини требало би да се усмјере у три основна правца:

1. прикупљање грађе на терену (уз регистровање свих релевантних података — од акцената и квантитета, падежних форми и употребе до легенди о поријеклу имена појединих мјеста и других етнографских материјала у вези с топонимима, етницима и ктетичима);

2. исписивање грађе из текстуалних (старијих и савремених);

3. ексцерпција података из стручне литературе, рјечника, енциклопедија и сл., ради утврђивања значења, поријекла и уопће историјата појединих имена мјеста и сл.

Резултати свих ових истраживања требало би да се презентирају у низу посебних стручних радова, обимнијој синтетичкој студији и рјечнику — именуару насељених мјеста, етника и ктетика у Босни и Херцеговини, с одговарајућим регистрима и свим прикупљеним подацима и коментарима.

Досадашња пробна истраживања на терену показују да ће реализација замишљеног пројекта бити веома сложен и тежак истраживачки подухват, који ће захтијевати и солидне организационе и стручне припреме, и знатна материјална средства, и велик број спремних истраживача. Стога коначне резултате не треба очекивати прије пет или шест година од тренутка усвајања пројекта и почетка организованих истраживања на терену, тј. прије 1985. године.

Само прва фаза рада — прикупљање података на терену — уколико се ангажује већи број квалификованих истраживања, трајаће двије или три године. Потребно је, наиме, посјетити сва насељена мјеста у Републици и у директном контакту с мјештанима утврдити акценте и квантитете, гласовну структуру и промјену (деклинацију), имена тих мјеста, етнике и ктетике, те легенде и други етнографски материјал. Тако прикупљен материјал омогућиће да се утврде разлике између стања на терену и у писаним изворима, односно у разним документима, пописима мјеста, географским картама, саобраћајним знацима, или у средствима јавног информисања (у штампи, на радију и телевизији) итд. Досадашња наша испитивања (посебно подаци до којих је дошао колега Зулфикар Ресуловић) указују на велика одступа-

ња у том погледу. Тако се, на примјер, имена мјеста *Оџак* и *Турјак* исговарају: *Оџак*, *Оџака*, придј. *џџачки* и *Турјџак*, *Турјџака*, придј. *турјџачки*, а не *Оџџак*, *Оџџака*, придј. *џџџачки* и *Турјџџак*, *Турјџџака*, придј. *турјџџачки* (како се може чути на радију и телевизији или у говору људи који та мјеста не познају или их нису чули с изворним акцентима и квантитетима). Такође се показало да има имена мјеста која се разликују само акценатски, као што су, на примјер, *Аџићи* (код Босанског Новог) и *Аџићи* (код Дервенте). Такве разлике имамо и у изговору неких презимена: *Гађићи* и *Гађићи*, *Јовановићи* и *Јовановићи*, *Маџићи*, *Маџићи*, *Маџићи* итд.

Запажене су такође разлике у гласовном саставу, роду, броју и промјени појединих имена. У том погледу писана пракса (нарочито у администрацији и саобраћају) показује несхватљиву немарност. Тако сусрећемо (на саобраћајним знацима и другдје): *Чехџе* (мјесто код Сребреника, у Босни), а изворно је и правилно *Ћехџе* (према говору мјештана, а и према етимологији тога имена), затим *Каџиће* умјесто *Каџиће* (код Љубушког, у Херцеговини), *Ђепи* умјесто *Џепи* и *Груџића* умјесто *Груџића* (код Коњица), *Баџевићи* умјесто *Баџевићи* (код Мостара), *Мџковићи* (плурале тантум) умјесто *Мџковићи* (сингуларе тантум, како је у говору становника тога мјеста), затим *Јасџнице* умјесто *Јасџница* (код Чапљине), *Вџоџиће* умјесто *Вџоџића* (код Сарајева) итд.

Утврђивање стања на терену (уз прикупљање допунских података, о којима је већ било ријечи) само је по себи голем истраживачки подухват. Но, то је ипак само један дио предвиђених истраживања у оквиру пројекта *Имена насељених мјеста, етници и ктетици на подручју Босне и Херцеговине*. Стога ће реализација овога пројекта бити могућа тек ако се обаве озбиљне припреме, осигура нормално финансирање и окупи довољан број квалифицираних сарадника, спремних да се укључе у теренска и друга истраживања.

Кад све ово имамо на уму, нужно нам се намећу два важна питања:

1. Не би ли било боље да се овако замашни и сложени истраживачки подухвати планирају и остварују као заједнички пројекти више истраживачких центара на једном говорном подручју, или чак у цијелој Југославији?

2. Зашто се реализација постојећих и нових пројеката који захтијевају шира теренска истраживања не би могла координирати — ради уштеде у времену и новцу, а и ради потпунијег искориштавања стручних снага, којих ионако немамо много?

Тако би се, рецимо, у оквиру истраживања у пројекту Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс, по посебном квестиионару и уз допунско ангажовање испитивача који већ борава на терену, могла прикупити и потребна ономастичка грађа. Заиста би била велика штета да се и предстојећа дијалектолошка истраживања језика Бошњака у Турској не искористе за прикупљање топонимијске и антропонимијске грађе, јер ће се нова прилика за посебна испитивања тешко указати.

Ова питања немају директне везе са стручним аспектима ономастичких истраживања у нас, али је сасвим сигурно да би позитиван одговор на њих олакшао и поспјешео реализацију замишљених и већ планираних ономастичких пројеката. Јер, на почетку смо констатовали да су програми ономастичких истраживања у Босни и Херцеговини само дјеломично реализирани због финансијских и кадровских тешкоћа. Чини нам се да би боља организација послова, ако не уклонила, барем ублажила и смањила те тешкоће. А то је већ довољан разлог да се и о тим питањима говори на овом уваженом скупу југославенских ономастичара.

LES RECHERCHES TOPONYMIQUES ET ANTHROPONYMIQUES EN BOSNIE ET HERZEGOVINE

(RÉSUMÉ)

Les recherches onomastiques en général et surtout les recherches toponymiques et anthroponymiques n'ont pas une longue tradition en Bosnie et Herzégovine. Il n'y a que quinze ans qu'on a commencé à organiser un travail de recherche dans ce domaine en Bosnie et Herzégovine avec la fondation du Comité onomastique de Société scientifique d'alors de Bosnie et Herzégovine et avec l'acceptation du premier programme de travail de ce Comité.

Malgré les difficultés des cadres, les difficultés financières et d'autres difficultés, la Commission de recherches linguistiques de l'Académie des sciences et des arts de Bosnie et Herzégovine a organisé un travail de terrain pour l'enregistrement et le dépouillement de la matière onomastique (surtout sur le territoire d'Herzégovine), et on a déjà dépouillé la matière complète dans le *Recueil de travaux ethnographiques serbes — Les Localités et l'origine des habitants* (la partie qui se rapporte à la Bosnie et Herzégovine).

Avant quatre ans (1973), l'Institut de langue et de littérature de Sarajevo a pris part aux recherches onomastiques en Bosnie et Herzégovine. Dans l'organisation de l'Institut on a élaboré le projet: *«Les noms propres de personnes musulmans d'origine orientale en Bosnie et Herzégovine»* (le docteur Ismet Smilović — directeur du projet et chercheur principal).

Les résultats de la recherche dans le cadre de ce projet sont publiés dans le premier livre de l'édition — *Monographies de la Section de langue de l'Institut de langue et de littérature de Sarajevo* (1977). En outre, dans l'Institut on prépare encore la réalisation de deux projets onomastiques: *Dictionnaire des noms propres de personnes et des noms de famille et Les noms des localités, les ethniques et les ctétiques sur le territoire de Bosnie et Herzégovine*.

A la fin de ce rapport, qui comprend l'information sur les projets élaborés et planifiés, on pose deux questions, c'est-à-dire on donne deux propositions:

1. planifier et réaliser une entreprise plus considérable dans le domaine onomastique comme projet commun de plusieurs centres de recherches sur un territoire du parler ou bien en Yougoslavie.

2. coordonner les recherches dialectologiques et onomastiques dans le but de faciliter et d'accélérer la réalisation des projets planifiés.